

Т. О. Бурдейний, аспірант,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглядається досить важлива проблема визначення суспільних механізмів, що забезпечують економічне зростання у різних типах економік. На цій основі проаналізовані особливості суспільного механізму перетворення заощаджень на інвестиції у трансформаційній економіці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічне зростання, суспільний механізм перетворення заощаджень на інвестиції, особливості механізму перетворення заощаджень на інвестиції у постсоціалістичних країнах.

Економічне зростання в будь-якій економічній системі тісно пов'язане з інвестиційною діяльністю. При цьому інвестиції виступають стрижневим фактором економічного зростання. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, інвестиції є необхідною умовою зростання на тій підставі, що збільшення потужностей виробничого апарату забезпечується інвестиціями, це — виробничий чи ресурсний ефект інвестицій. Але цього ще недостатньо, бо для перетворення можливості виробництва у дійсність. Необхідним є достатній суспільний попит, який формується переважно тими самими інвестиціями з допомогою попитового чи дохідного ефекту, причому тут приріст інвестицій відіграє роль стимулятора мультиплікативного зростання сукупного попиту та визначає загальний напрямок економічної динаміки.

Також треба зазначити, що інвестиційна діяльність має подвійну економічну природу. Ця подвійність економічної природи інвестиційної діяльності проявляється у тому, що з одного боку, інвестиції є фінансово-матеріальним потоком, а з іншого, — вони є сукупністю економічних відносин, що приводять даний потік у рух і визначають його спрямованість. У результаті інвестиції впливають як на матеріально-речову основу суспільного виробництва (елементи продуктивних сил), так і на форми її прояву в системі економічних відносин. Це дає можливість оцінювати вплив

інвестицій не тільки на матеріальні параметри відтворення, але і на систему економічних відносин. При цьому треба пам'ятати, що різні економічні системи мають власні суспільні механізми забезпечення як інвестиційної діяльності, так і економічного зростання.

Зокрема, економічна система соціалізму має власний механізм забезпечення економічного зростання на основі перетворення заощаджень на інвестиції. Особливостями цього механізму є:

- панування державної власності, ліквідація легітимної приватної власності, що є незалежною від влади;

- формування управлінської ієрархії, яка охоплює всі галузі економіки країни, і забезпечує координацію господарської діяльності прямими розпорядженнями. За таких умов система ринків втрачає свою роль основи мікроекономічного регулювання й усувається на периферію господарського життя;

- домінуюча роль держави в мобілізації національних заощаджень, їхньому розподілі і використанні;

- зменшення екстремально високої диференціації доходів та зниження загальної величини доходів населення забезпечують зростання національних заощаджень до необхідної державі величини;

- низький рівень доходів населення обумовлює незначну роль банківської системи у процесі формування національних заощаджень;

- через монопольне панування державної власності майже повна відсутність такого суспільного інституту як ринок капіталу;

- наздоганяюча імпортозаміщуюча індустріалізація на базі перерозподілу ресурсів з аграрної сфери в промислову як основа державної структурної політики.

Механізм забезпечення економічного зростання на основі перетворення заощаджень на інвестиції в межах економічної системи ринкової економіки вільної конкуренції має такі особливості:

- панування незалежної від влади дрібної приватної власності, що призводить до домінуючої ролі підприємців реального сектора у формуванні та використанні національних заощаджень;

- основними доходами, які забезпечують фінансування інвестиційного процесу, є доходи самих підприємців;

- роль фінансово-банківської системи у формуванні та фінансуванні процесу інвестування є відносно незначною;

- диференціація доходів є екстремально високою, оскільки вона покликана забезпечити створення заощаджень, які б стали основою для динамічного економічного зростання.

Особливості механізму забезпечення економічного зростання та його інституційні основи в економічній системі змішаної ринкової економіки такі:

- панування незалежної від влади дрібної приватної власності змінюється пануванням асоційованої приватної власності великих підприємств, що веде до домінуючої ролі останніх у використанні національних заощаджень;

- поява великих підприємств та сильних профспілок веде до того, що значно більшу роль в економічному житті починає відігравати держава, яка стає третім найважливішим фактором організації економічного процесу;

- посилення ролі держави з її перерозподільчими функціями призвело до того, що екстремально висока диференціація доходів, яка була характерною для ринкової економіки з вільною конкуренцією, починає поступово зменшуватись;

- зростання рівня доходів усіх прошарків населення при зменшенні рівня їхньої диференціації викликало до життя процес розпорошення національних заощаджень по всій сукупності суб'єктів економіки країни;

- за таких умов значно зростає роль банківського та інших видів фінансових механізмів акумуляції та концентрації суспільних заощаджень з метою перетворення їх на основу для подальшого динамічного економічного зростання;

- роль держави в інвестиційному процесі полягає не стільки у прямому фінансуванні з державного бюджету інвестиційних витрат, скільки у створенні сприятливого інвестиційного клімату, який заохочує приватні підприємства здійснювати інвестиції.

- важливою особливістю інвестиційного процесу в межах економічної системи змішаної економіки є те, що у порівнянні з ринковою економікою вільної конкуренції загальна величина національних інвестицій суттєво зростає, що веде до зростання ролі відповідної сфери в економічному житті суспільства.

Якщо характеризувати особливості економічної системи постсоціалістичних країн (країн трансформаційної економіки), то можна відзначити, що економічна система цих країн, це така система суспільних відносин, яка перебуває у процесі переходу від одержавленої структури власності та забезпечуваного державою централізованого адміністративно-планового типу підтримання сталого стану відтворення, до системи суспільних відносин, де існують різноманітні форми власності, а відтворення підтримується за допомогою змішаного регулювання, яке характеризується присутністю елементів як державного регу-

лювання, вплив якого поступово зменшується, так і ринкового саморегулювання, частка впливу якого поступово починає зростати.

Особливості суспільних механізмів перетворення заощаджень на інвестиції в межах економічної системи трансформаційної економіки полягають у тому, що тут здійснюється перехід від бюджетного механізму акумуляції суспільних заощаджень та перетворення їх на інвестиції до інших механізмів.

У період ринкової трансформації економічної системи держава має виконувати роль каталізатора економічне зростання не стільки шляхом прямого фінансування з державного бюджету інвестиційних витрат (що було характерним для економічної системи соціалізму), а головним чином шляхом цілеспрямованого формування інститутів ринкової інфраструктури, які здійснюють процес перетворення національних заощаджень на інвестиції. Окрім того, держава має дбати про створення сприятливого інвестиційного клімату, що має забезпечити також додаткове залучення до країни іноземних інвестицій. Це пов'язано з тим, що лише держава в змозі: розробити загальнонаціональну стратегію залучення інвестицій в економіку; гарантувати використання залучених коштів у національно-пріоритетних напрямках, сприяючи створенню і розвитку нових підприємств, активізуючи структурні зрушення; провести комплексні зміни в системі оподаткування одночасно з реформуванням системи оплати праці, пенсійного забезпечення, удосконаленням соціальної сфери; забезпечити стабільність основних законодавчих положень щодо умов інвестування; залучити іноземних інвесторів до приватизаційних процесів.

Якщо характеризувати особливості зміни суспільних механізмів перетворення заощаджень на інвестиції в межах економіки України, то можна відзначити, що вони знаходяться у загальному руслі тих процесів, які відбуваються у трансформаційній економіці. Зокрема, статистичні дані табл. 1 свідчать, що в Україні протягом 1985—2000 рр., коли відбувались істотні зміни типу її економічної системи, значно змінилась структура джерел інвестицій. Якщо в Радянській Україні основним джерелом інвестицій були бюджетні інвестиції, зокрема, у 1985 р. 80 % всіх інвестицій було здійснено за рахунок централізованих джерел фінансування, що становило більше 95 % від усіх капітальних вкладень державних підприємств та організацій. Причина цього — це тип економічної системи, який обумовлював

те, що всі процеси в цій системі відбувались під контролем сою-
зного центру.

Таблиця 1.

КАПІТАЛЬНІ ВКЛАДЕННЯ В УКРАЇНІ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ

Роки	З них:					Всі капітальні вкладення	З них
	Державних підприємств та організацій	Колективних підприємств	Приватних підприємств (включаючи кошти населення на будівництво власних житлових будинків)	Комунальних підприємств	Міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав		За рахунок централізованих джерел фінансування
У порівнянних цінах; млн крб.							
1985	35863	7454	1373	—	—	44690	35774
1990	43077	10544	1747	—	—	55368	14949
1991	36151	12088	1474	—	—	49713	13144
1992	22678	7652	1033	—	—	31363	8740
1993	18222	8169	1712	0,0	0,0	28103	6183
1994	13772	6903	1093	0,0	0,0	21768	5007
1995	8505	4994	913	1680	5	16097	3526
1996	5859	4937	931	825	5	12557	1907
1997	4627	5143	1036	639	4	11449	965
1998	4717	5552	1057	749	76	12151	824
1999	5390	4887	953	845	122	12197	923
2000	5441	6385	992	997	140	13955	715
Відсотків до загального обсягу							
1985	80,2	16,7	3,1	—	—	100	80,0
1990	77,8	19,0	3,2	—	—	100	27,0
1991	72,7	24,3	3,0	—	—	100	26,4
1992	72,3	24,4	3,3	—	—	100	27,9

Роки	З них:					Всі капітальні вкладення	З них
	Державних підприємств та організацій	Колективних підприємств	Приватних підприємств (включаючи кошти населення на будівництво власних житлових будинків)	Комунальних підприємств	Міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав		За рахунок централізованих джерел фінансування
Відсотків до загального обсягу							
1993	64,8	29,1	6,1	0,0	0,0	100	22,0
1994	63,3	31,7	5,0	0,0	0,0	100	23,0
1995	52,8	31,0	5,7	10,4	0,0	100	21,9
1996	46,7	39,3	7,4	6,6	0,0	100	15,2
1997	40,4	44,9	9,0	5,6	0,0	100	8,4
1998	38,8	45,7	8,7	6,2	0,6	100	6,8
1999	44,2	40,1	7,8	6,9	1,0	100	7,6
2000	39,0	45,8	7,1	7,1	1,0	100	5,1

Табл. складена на основі даних: [2, 395; 3, 197-198].

Саме через це у СРСР в 1986 р. лише 3,1% від загального обсягу капіталовкладень державних підприємств і організацій було здійснено цими суб'єктами за рахунок власних коштів. Проте по мірі здійснення економічних реформ в СРСР частка власних коштів у структурі загального обсягу капіталовкладень державних підприємств і організацій почала зростати і становила у 1990 р. вже 57% [1, 546]. В Україні цей процес протікав ще більш інтенсивно. Свідченням цього є те, що частка капітальних вкладень за рахунок централізованих джерел фінансування у % від загального обсягу становила у 1988 р. — 47 %, у 1989 — 33 %, у 1990 — 27 % [2, 395]. Після цього процес зменшення частки капітальних вкладень за рахунок централізованих джерел в Україні набув довготривалого характеру (табл. 1) і у 2000 р. за рахунок державного бюджету було профінансовано лише 5,1% всіх інвестицій в основний капітал.

Таблиця 2.

**ІНВЕСТИЦІЇ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ
ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ (% до загального обсягу)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі за рахунок							
коштів державного бюджету	5,1	5,4	5,0	7,0	10,5	5,5	5,5
коштів місцевих бюджетів	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3
власних коштів підприємств та організацій	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8
коштів іноземних інвесторів	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5,0	3,7
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5,0	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1
кредитів банків та інших позик	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5
інших джерел фінансування	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	9,1
Всього коштів з бюджетних джерел	9,2	9,5	8,7	11,1	15,2	9,7	9,8

Таблиця складена на основі даних [4, 197].

У подальшому частка інвестицій в основний капітал за рахунок державного бюджету суттєво не змінилась (табл. 2). Вона знаходилась в межах 5—10,5 % від загального обсягу інвестицій, тяжіючи до величини у 5,5 %. Коли до аналізу підключити ще і частку коштів місцевих бюджетів, то загальна величина бюджетних коштів буде дещо більшою, проте, все одно, частка цих коштів не перевищує 10 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал України.

Окрім того, дані табл. 1 та 2 дають право стверджувати, що зміна типу економічної системи в Україні призвела до переміщення інвестиційної активності від держави до інших суб'єктів підприємницької діяльності. Тепер головним джерелом здійснення реальних інвестицій є власні кошти підприємств та організацій (57,8 % загальної величини інвестицій). Окрім того, інвестиційна діяльність здійснюється за рахунок коштів населення на індивідуальне житлове будівництво (4,1 %), кош-

тів іноземних інвесторів (3,7 %), кредити банків (15,5 %) та інших джерел фінансування (9,8 %).

Проте тут важливо відстежити тенденції у зміні часток окремих джерел. Зокрема, дуже цікавою є тенденція до зменшення частки власних коштів підприємств та організацій. Якщо у 2000 р. за рахунок цього джерела було здійснено 68,6 % всіх інвестицій, то у 2006 р. — лише 57,8 %. Тобто за 7 років частка інвестицій профінансованих за рахунок власних коштів підприємств та організацій зменшилась майже на 11 відсоткових пункти. В той же час частка інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик зросла з 1,7 % до 15,5 %, тобто на 13,8 відсоткових пункти. Ці дані свідчать про те, що Україна поступово наближається до тієї інституційної структури забезпечення економічного зростання, яка є характерною для країн зі змішаною ринковою економікою.

Підсумовуючи матеріал статті можна зробити такі висновки:

1. Особливості суспільних механізмів перетворення заощаджень на інвестиції в межах економічної системи трансформаційної економіки полягають у тому, що тут здійснюється перехід від бюджетного механізму акумуляції суспільних заощаджень та перетворення їх на інвестиції до інших механізмів.

2. Аналіз досвіду трансформаційних перетворень в нашій країні свідчить, що Україна поступово наближається до тієї інституційної структури забезпечення економічного зростання, яка є характерною для країн зі змішаною ринковою економікою.

Література

1. Народное хозяйство СССР в 1990 г.: Статистический ежегодник/Госкомстат СССР. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 752 с.
2. Народне господарство України СССР у 1991 р.: Статистичний щорічник/Міністерство статистики України. — К.: Техніка, 1992. — 468 с.
3. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Державний комітет статистики України. — К.: Техніка, 2001. — 600 с.
4. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. — К.: Консультант, 2007. — 552 с.

Стаття надійшла до редакції: 07.04.2008